

INSHO YOZISH VA TAHRIRLASHNI MUXOKAMA QILISH

Yuldosheva Nigora Muxamedovna

Qoraqalpog'iston Respublikasi Ellikqal'a tumanining Maktabgacha va maktab ta'limiga qarashli №18-umumiy o'rta ta'lim maktabining ona-tili va adabiyot o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10061158>

Ilm-fan – taraqqiyot asosi. Zamonaviy ilm-fan yutuqlariga, innovatsion g'oyalarga tayanmagan davlatning ham, jamiyatning ham kelajagi yo'q.

SH.MIRZIYOYEV

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyot darslarida qanday tartibda insho yozilishi va inshoni yozishdan ko'zlangan maqsadni amalga oshirish to'g'risida bo'ladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, insho, baholash, taxrirlash:

Maktab adabiy ta'limida nutq o'stirishga doir o'quv tadbirlarida yozma ishlarning o'rni katta. Nutq o'stirishga doir yozma ishlar o'tkazish o'quvchilarda badiiy matn ustida ishlash malakasini shakllantirish, bildirilmoqchi bo'lgan har bir fikrni o'ylab ko'rish hamda uning ta'sirchan va tushunarli bo'lishini ta'minlash borasida katta imkoniyatlarga egadir. Yozma ishlar olinganda, o'qituvchi sinfdagi har bir o'quvchi bilan alohida shug'ullanib o'tirishi shart emas. Buning ustiga, yozma ishlar faqat sinfda bajariladigan tadbir bo'lmay, ularni uyga vazifa yoxud mustaqil ish sifatida ham berish mumkindirki, bu hol ham uning ulkan samara berish imkoniyati borligini ko'rsatadi. O'quv amaliyotidan ma'lum bo'lishicha, yozma nutq adabiy ta'limda ko'proq insho o'tkazish yo'li bilan rivojlantirilgani maqsadga muvofiqdir. Adabiyot fani bo'yicha o'rta ta'lim bitiruvchilariga qo'yilgan malaka talablarida "Adabiy-nutqiy kompetentsiyalar manbalar asosida turli mavzularda insho va ijodiy matnlar (5-8 sahifa) yoza olish" talabi qo'yilganligi ona tili va adabiyot fani o'qituvchilariga yaxshi ma'lum [1, B.12]. Negaki, yozma ishlarning bu turida o'quvchida erkin fikrlash, narsahodisalarga mustaqil munosabat bildirish imkoni kengroq bo'ladi. Boshqa yozma ish turlarida bu imkoniyat bir qadar cheklangan bo'ladi. Masalan, bayon asosan matnni eslab qolish va qayta yozma hikoyalashga yo'naltirilgan bo'ladi. Bayon yozdirilganda, o'quvchilarning matnga munosabat bildirish va ijodiy yondashuviga o'rin qolmaydi. Nutq esa munosabat jarayonidagina o'ziga xoslik, ijodiylik va ta'sirchanlik kasb etadi. Shu ma'noda adabiyot o'qitishda inshoning ahamiyati beqiyosdir. U o'quvchilarning bog'lanishli nutq malakalarini oshirishda eng muhim didaktik vosita hisoblanadi. Ayni shu holat adabiyot saboqlar tizimida insho yozishga katta e'tibor berilishini taqozo etadi. Insho so'zi arabcha bo'lib, "yozish", "belgilab qo'yish", "ijod qilish" ma'nolarini bildiradi. Insho – o'quvchining muayyan mavzu yuzasidan o'z fikr-mulohazalarini tilning grammatik qoidalariga muvofiq tarzda mustaqil yozma bayon qilish usuli.

Bugungi kun adabiyot o'qitish metodikasi ilmida insho quyidagicha tasnif qilinadi:

- I. Shakliga ko'ra: a) og'zaki insho; b) yozma insho.
- II. Pedagogik maqsadiga ko'ra: a) ta'limiy insho; b) nazorat insho.
- III. Yo'nalishiga ko'ra: a) adabiy insho; b) erkin insho; v) adabiy-ijodiy insho. IV. Janriga ko'ra: a) rivoya insho; b) tasviriy insho; d) muhokama insho; e) taqriz insho; f) munozara insho; g) tadqiqiy insho v.h.k.

Inshoning muvaffaqiyatli yozilishi to'lig'icha unga yaxshi tayyorgarlik ko'rishga bog'liq. O'quvchi inshoda yoritilishi lozim bo'lgan mavzuni atroflicha bilishi kerak. Buning uchun u mavzuga tegishli materiallarni to'plab, saralab, eng keraklilaridan foydalangan holda o'z

qarashlarini yozma shaklda ifodalashni uddalay olishi zarur. Milliy metodika ilmida metodist olimlarimiz tomonidan insho yozish qonunqoidalariga doir bir qator ilmiy izlanishlar qilingan. Jumladan, mashhur metodist olim S. Dolimovning: “Sinfda o’qituvchi rahbarligida analiz etilgan asar muhokama tarzida insho yozish uchun o’quvchilarga tayyor material beradi. Bu tayyor material tezis shaklida bo’lib, buni o’quvchi mustaqil ravishda kengaytirishi, faktlar bilan o’z fikrini isbotlashi va ...mustaqil ravishda tsitatlar kiritishi lozim”, – deya berilgan tavsiyasi [2, B.12] ta’limiy insho yozish bosqichlarini tayin etishi, unda o’qituvchi va o’quvchilar amalga oshiradigan ishlar ko’lamini ko’rsatishi nuqtai nazaridan g’oyat muhimdir. Inshoni mazmunli yozish va berilgan mavzuni chuqur yoritishga erishish uchun o’quvchi oldin inshoga tegishli bo’lgan mavzu, epigraf, reja, tezis, dalil, kirish, asosiy qism, xulosa kabi tushunchalarni puxta o’zlashtirib olishi zarur. Mavzu – inshoning nima haqda yozilishini belgilaydi va u umumlashma xarakterda, o’quvchi fikriga aniq yo’nalish berishni ko’zda tutadi.

“**Epigraf**” – ijodiy ishning asosiy yo’nalishini belgilab berishga xizmat qiladigan so’z, ibora, jumla, maqol yoki parcha. U biror mashhur shaxsning asaridan keltirilishi ham, o’quvchining o’z fikri bo’lishi ham mumkin. Reja insho yozishda o’quvchining mavzu yuzasidan bilganlarini muayyan tartibga solish, ifodani chegaralash va ta’sirchanligini oshirish, fikrni tizim holiga keltirish, muhimni nomuhimdan ajratish vositasidir. Har qanday insho reja asosida yozilishi shart. Negaki, rejasiz yozilgan inshoning boshi-keti bo’lmaydi. Insho rejasining hozir o’qitish amaliyotida bo’lgani kabi sodda yoki murakkab kabi ikki turdan qaysi birida bo’lishi hech kim tomonidan majburiy tarzda belgilanmasligi lozim. Rejaning qaysi turidan foydalanilganlik inshoning saviyasiga qo’yiladigan bahoga ta’sir ko’rsatmasligi kerak. O’quvchi ushbu inshoda bildirmoqchi bo’lgan fikrlarini tartibli ravishda ifodalashi uchun, qanday bo’lsa-da, albatta, reja tuzishi kerak. Reja o’quvchini insho yozish davomida maqsadli fikrlashga yo’naltirsa, o’qituvchiga o’quvchining fikrlash yo’sini qanday kechganini bilish va xolis baholash uchun ham zarurdir. Tezis ijodiy ish mobaynida ilgari surilishi ko’zda tutilgan asosiy fikr va fikrlar yig’indisi bo’lib, o’quvchi uni oldindan tasavvur qilishi va iloji bo’lsa, qoralama qog’ozga yozib qo’yishi maqsadga muvofiq bo’ladi.

MUHOKAMA: Insholarni tekshirish adabiyot o’qitish metodikasi ilmi va o’qitish amaliyotidagi eng muhim muammolardan hisoblanadi. Chunki insholar nisbatan katta hajmda va qisqa

muddat ichida yozilganligi hamda o'quvchilarning grammatika borasidagi bilimlari yetarli bo'lmagani uchun ko'pincha xatolar miqdori ortib ketadi. Adabiyot o'qitish amaliyotida eng ko'p tarqalgan yozma ish turi insho bo'lgani uchun quyida, asosan, yozma ishning shu turini o'tkazish, tekshirish va baholash to'g'risida fikr yuritiladi. Insho yozdirishdan maqsad o'quvchilarning yozuv savodxonligini oshirish, ularni har qanday murakkab fikr-mulohaza va his-tuyg'ularni tushunarli, savodli hamda ta'sirli qilib ifodalab berishga o'rgatishdan iboratdir. Shu boisdan insho yozish tilning grammatik qoidalariga uzviy bog'langan. Hozirga kelib o'quvchilar orasida savodxonlik darajasining keskin pasayib ketishiga asosiy sabablardan biri shuki, tilimizning imlo qoidalari, grammatik normalarini ishlab chiqishda hamisha ham chuqur ilmiy asoslarga tayanilmag

Insho yozish uchun o'quvchi ko'p kitoblar mutallo qilishi kerak bo'ladi. Xozirgi kunda prezidentimiz Sh. Mirziyoyev tomonidan barcha yoshdagi insonlar uchun kitobxonlik kuchaytirildi. O'quvchilarni insho yozishga o'rgatish uchun, kitobxonlikni kuchaytirmoq kerak sheryatga qiziqtirish kerak. Har bir o'quvchi mustaqil fikrlay olish darajasiga borib, insho yozganda o'zining ichki kechinmalarini inshoda yoritib bilishi kerak. Insho yozish har bir o'quvchi uchun ijod qilish demakdir.

O'quvchilarga insho yozishning yana bir jixati shundan iboratki, o'quvchining dunyo qarashi rivojlanadi nutq madaniyati shakillanadi.

References:

1. Xalq ta'limi vazirining 2017-yil 3-iyundagi "O'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari talablari asosida takomillashtirilgan o'quv dasturlarini tasdiqlash va amaliyotga joriy etish to'g'risida"gi 190-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan "Adabiyot fani o'quv dasturi".
2. Долимов С. Таълимий баён ва иншо. –Т.: «Ўқитувчи», 1968.
3. Қ. Йўлдошев, Қ. Хусанбоева, Р. Ниёзметова. Адабий таълим технологияси бўйича ўқув-услубий мажмуа. Тошкент: 2017.
4. www.scientificprogress.uz.